

ANTİK YUNANİSTAN'DA MİSAFİRPERVERLİK ANLAYIŞININ DÖNÜŞÜMÜ

Semih EVCİMAN*

ÖZET

Misafirperverlik (*ksenia*) Antik Yunan toplumunda oldukça önemli bir kavramdır. Bunun en önemli göstergesi Homeros'un metinlerinin, özellikle de *Odysseia*'nın, misafirperverlik kavramı üzerinde temellenmesidir. Dahası, Antik Yunan tanrılarında Zeus, "misafirperver" sıfatıyla (*Zeus Ksenios*) anılmaktadır. Fakat Homeric metinlerde ele alındığı biçimiyle misafirperverlik salt bir ideali yansıtır. Bu ideal; kolonizasyon süreci, *polis* sisteminin kuruluşu ve bu sistem içinde demokrasinin gelişmesi gibi faktörlerin sonucunda zaman içinde dönüşmüştür. Bu çalışmanın amacı bu dönüşümü ve bu dönüşümün niteliklerini açıklamaktır. Bunun için "Homeric misafirperverlik" ve "Hellenik-politik misafirperverlik" kavramları kullanılarak dönemsel bir ayırım yapılacaktır. Çalışmada Cambridge Okulu'ndan Quentin Skinner'ın "toplumsal ve entelektüel matriks" üzerinden bağlam analizine odaklanan yaklaşımına uygun bir yöntem izlenecek fakat yöntem maddi bağlam dikkate alınarak uygulanacaktır. Çalışma, Antik Yunanistan'da misafirperverlik kavramını ya salt bir Homeric ideal ya da çeşitli boyutları olan bir kavram olarak ele alan literatüre, kavramın periyodik dönüşümünü açıklayarak katkı sunacaktır. **Anahtar Kelimeler:** Misafirperverlik, Antik Yunan, Antik Yunanistan, Homeros, Hellen, Barbar.

THE TRANSFORMATION OF THE UNDERSTANDING OF HOSPITALITY IN ANCIENT GREECE

ABSTRACT

Hospitality is a very important concept in Ancient Greek society. The most important indicator of this is Homer's texts, especially *Odysseia*, which are based on the concept of hospitality. Moreover, Zeus, an Ancient Greek god, is called as "hospitable" (*Zeus Ksenios*). However, the hospitality in Homeric texts reflects a pure ideal. This ideal has transformed over time as a result of the colonization process, the establishment of the *polis* system and the development of democracy within this system. The present study aims to explain this transformation and its characteristics. To this end, a periodic distinction is drawn using "Homeric hospitality" and Hellenic-political hospitality" concepts. In the study, a method appropriate for the approach of Quentin Skinner, a scholar from "Cambridge School", focusing on the context analysis through "social and intellectual matrix" is used but the method is applied by taking the material context into account. Explaining the periodical transformation of the concept, the study will be a

---

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (Siyasal) Bölümü, semihevciman@gmail.com

contribution to the literature that explains the hospitality concept in Ancient Greek either as a pure Homeric ideal or as a concept consisting of various dimensions.

Keywords: Hospitality, Ancient Greek, Ancient Greece, Homer, Hellene, Barbarian.

GİRİŞ

Antik Yunanistan’da misafirperverlik (*ksenia* ya da *philoksenia*) söz konusu olduğunda karşımıza çıkan ilk isim Homeros’tur. Homeros’un metinleri, özellikle de *Odysseia* misafirperverlik anlayışına dair pek çok anlatı ve vurgu içerir. Ancak Homeros’un metinlerinin bir ideali yansıttığı açıktır. Bu idealin temelinde mitik kurgular vardır: Misafirperverlik Tanrısal bir buyruktur. Kaynağı ise *Zeus Ksenios* (misafirperver Zeus) yani misafirperverlik tanrısı Zeus’tur (Thorburn, 2006, s. 371). Dolayısıyla misafirperverlik günümüzdeki “Tanrı misafiri” kavramında olduğu gibi toplumsal bir gerçeklik olmadan önce toplumsal yaşama yön veren bir ideali yansıtır. Bu çalışmanın amacı bu idealin toplumsal yapıdaki değişimlere bağlı olarak nasıl dönüştüğünü incelemektir.

Çalışmanın temel savı yukarıda değinilen Homerik ideal olarak misafirperverlik kavramının Homeros’un yaşadığı ve incelediği dönemden¹ *Hellen-barbaros* (Hellen-barbar) ve *polites-metoikos* (yurttaş-yerleşik yabancı) ayrımının geliştiği ve *demokratia*’nın kurulduğu sürece, kapsamı ve anlamının söylemsel ve pratik olarak daraldığı ve giderek *polis*’in çıkarlarını esas alan işlevsel-pragmatik bir temele oturduğudur. Bu savın temel dayanağı olarak Antik Yunanistan’da *polis* düzeninin ve *demokratianın* gelişmeye başladığı dönemde yazılan ve *ksenia* kavramına referans veren metinlerdeki *Hellen* kimliğine ve *Hellen-barbaros* ayrımına yapılan vurgular, bu vurguların *kseniayla* ilişkisi ve daha ziyade olgusal olarak *metoikosların* (yerleşik yabancı) ve *proksenosların* *Polis*’teki konumu ve işlevleri gösterilecektir. Bunun için Homeros’un misafirperverlik anlayışını ifade edecek şekilde “Homerik misafirperverlik”, *Polis*’in misafirperverlik anlayışını ifade edecek şekilde ise “Hellenik-*politik* misafirperverlik” kavramları kullanılacaktır. “Hellenik” kavramı Hellen kimliğine (*ethnos*) yapılan vurguyu, *politik* kavramı ise “*polites*”ten (yurttaş) türemesi itibarıyla “yurttaşla ilişkin/ait/uygun, yurttaş için” anlamında (Liddell ve Scott, 1961, s. 1435) kullanılacaktır.

Çalışmada Quentin Skinner’in “toplumsal ve entelektüel matriks” üzerinden bağlam analizine odaklanan yaklaşımına uygun bir yöntem izlenecektir (Skinner, 2002, s. x-xi). Skinner, Ludwig Wittgenstein’in kavramların sabit anlamları olduğunu reddeden ve onu açıklamak için dilsel

¹ Homeros, destanlarında, yaşadığı varsayılan M.Ö. 9. yüzyıldan birkaç yüzyıl önce geçen (M.Ö. 12. yüzyıl) Troya Savaşı’nı ve savaşın hemen sonrasını konu alır.

kullanımlarının incelenmesi gerektiğini öne süren yaklaşımından hareketle fikirler ve kavramların tarih boyunca sabit kalan ve altı çeşitli düşünürler tarafından doldurulan değişmez bir öz ya da anlama sahip olmadığını öne sürer. Skinner'a göre düşünce tarihçisi kavramların, fikirlerin tarih boyunca değişen çeşitli kullanımlarını dikkate alarak inceleme yapmalıdır (Uslu, 2017, s. 75-6). Fakat Skinner'ın yaklaşımında fikirlerin, kavramların içinde bulunduğu maddî yani toplumsal, iktisadî, siyasal bağlam nadiren dikkate alınır. Skinner esas olarak fikirlerin hangi entelektüel ve siyasal tartışmalara yanıt olarak oluştuğuna dair sorulara cevap verir (Uslu, 2017, s. 77). Bu bakımdan Skinner'da "toplumsal" matriks kavramında "toplumsal", toplumdan, ekonomiden, siyasetten ziyade dilsel bağlamla ilgilidir (Wood, 2008, s. 8). Bu çalışmada ise Skinner'ın metodolojisi içinde bulunduğu maddî bağlam da dikkate alınarak uygulanacaktır.

KAVRAMSAL SPEKTRUM

Antik Yunancada (Antik Yunan metinlerinde) "misafirperverlik" kavramının karşılığı olarak *ksenia* kelimesi kullanılır. *Ksenia* "bir konuğa karşı gösterilen misafirperverlik" anlamına gelir. Kavram ayrıca "iki devlet ya da bir kişi ve bir yabancı devlet arasındaki dostça ilişki" olarak da tanımlanır (Liddell ve Scott, 1961, s. 1188). *Ksenos*² ise "yabancı" anlamına gelir (Liddell ve Scott, 1961, s. 1189). Ancak *ksenos*'un kullanımında "yabancı" ve "misafir"in anlamsal olarak yer değiştirebilir olduğunu görürüz (O'Gorman, 2008, s. 121-2). *Philoksenos* ise "yabancıları seven", "misafirperver" anlamına gelir (Liddell ve Scott, 1961, s. 1938).³ Sık kullanılan bir başka kavram ise *ksenios*'tur. *Ksenios*, "dostluğa ve misafirperverliğe ilişkin", "misafirperver" anlamlarında kullanılır. Aynı zamanda Zeus'u tanımlayan bir kavram olarak da kullanılır: "*Zeus Ksenios*" (misafirperver Zeus). Zeus *Ksenios* "misafirperverlik haklarının koruyucusu"dur. Kelimenin (*ksenios*) bir başka anlamı ise, "ev sahibi tarafından misafire verilen arkadaşça hediyeler, yiyecek ve içecek"tir (Liddell ve Scott, 1961, s. 1188). Kelimeye bu anlamıyla Homeros'un metinlerinde sıkça rastlanılır. Son olarak da *proksenos*'a değinmek gerekir. *Proksenos*, "kendi polis'i içinde bir başka polis'in yurttaşlarının çıkarlarını gözetken kişi"dir. *Pro-ksenos*'un kurumsallığını gösteren *pro-ksenia*'yı *ksenia*'nın kamusal düzlemdeki ifadesi olarak tanımlamak mümkündür (Cluzeau, 2011, s. 97).

² Homeros *ksenos*'u kullanır.

³ Kavramın karşıtı günümüzde de kullanılan "zenofobi" (İngilizce "*xenophobia*", Fransızca *xénophobie*) yani yabancı düşmanlığıdır. Kavram Antik Yunanca *ksenos* (yabancı) ve *phobos* (korku) kelimelerinin terkiibinden oluşur.

KONU YA GENEL BİR BAKIŞ

Misafirperverlik yani ev sahibi ile misafir arasındaki ilişki Antik Yunan kültüründe kutsal addedilir. *Ksenia* iki birey, iki grup ya da bir birey ve bir grup arasında olabilir (Thorburn, 2006, s. 370). Örneğin Herodotos Lidya kralı ile İonialılar (Herodotos, I, 27) ve Spartalılar (Herodotos, I, 69) arasındaki ilişkiyi *ksenia* kavramıyla açıklar. Misafirperverlik ayrıca aileler ve kuşaklararası düzeyde de var olabilir. Örneğin bir kişinin babası başka biriyle misafirperverlik ilişkisi kurmuşsa ne baba ne de asıl ev sahibi hayatta olmasa bile oğlu aynı hane halkından misafirperverlik bekleyebilir: Homeros'un *İlyada*'sında Troyalı Glaukos ve Akhalı Diomedes babalarının arasındaki misafirperverlik ilişkisini öğrendiği zaman aralarındaki düşmanlığı bitirip birbirlerine hediyeler verirler (*İlyada*, VI, 214-33). Antik Yunanistan'da kişiler kanun kaçağı ya da kendi yaşadıkları bölgeden sürgün edilmiş dahi olsalar kendilerine misafirperverce davranılmasını bekleyebilirler (Thorburn, 2006, s. 370).

Antik Yunan dünyasında misafirperverlik belli ritüel, kural ve yasakları içerir. Bu açıdan bir misafirperverlik hukukundan söz etmek mümkündür. Bir kişiyle kurulan ilk temasın ardından ev sahibinin o kişiyle (misafir) tokalaşması, o kişiye hediyeler vermesi, yemek sunması bir ritüele dönüşür. Misafir ev sahibine hakaret edemez, kendisine sunulmayan bir şeyi talep edemez, sunulan şeyi ise reddedemez. Aynı şekilde ev sahibi de misafire hakaret edemez. Ayrıca misafirini ve onun onurunu korumak ve ona misafirperverliğe yaraşır bir şekilde davranmak ev sahibinin görevidir. Dahası ev sahibi uygunsuz bir zamanda ve habersiz gelen bir yabancıyı dahi ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür. Aksi bir davranış "saygısızlık" olarak addedilir (Thorburn, 2006, s. 371). Örneğin Euripides, *Alkestis*'inde (430 vd.) Herakles'in Admetus'un evine beklenmedik bir şekilde, Admetus karısının cenazesini defnetmeye hazırlanırken vardığını ancak Admetus'un aşırı misafirperver bir şekilde davranarak onu kovmadığını hatta karısının değil hizmetçisinin cenazesini defnetmeye hazırlanıyormuş gibi davrandığını anlatır (Thorburn, 2006, s. 371).

Yukarıda aktarılanlar genellikle Homerik ideale ve onun çeşitli yansımlarına dair anlatılardır. Kevin D. O'Gorman bunun biraz daha ötesine geçerek Antik Yunan misafirperverliğini üç boyutuyla ele alır: "ailevi misafirperverlik" (*domestic hospitality*), "kamusal misafirperverlik" (*public hospitality*), "ticarî misafirperverlik" (*commercial hospitality*). Ailevi misafirperverliğin temelinde *oikos* yani aile ve ev vardır. O'Gorman Homeros'un metinlerinde bu misafirperverlik anlayışının merkeze alındığını söyler ve Plutarkhos, Euripides, Platon ve Aristoteles'in metinlerinden buna örnekler verir. Kamusal misafirperverliği Ksenophon'un *Anabasis*, Platon'un *Yasalar* metni üzerinden örneklerle açıklar. Ayrıca kamusal misafirperverliğin somut bir örneği olarak da *proksenoları* gösterir. Ticarî

misafirperverliği ise Thukydides'in *katagogion* (konuk evleri, hanlar) kavramına referans vererek açıklar (O'Gorman, 2005, s. 143-45).

O'Gorman'ın sınıflandırması Antik Yunan misafirperverliğini çeşitli boyutlarıyla ele alır fakat onun dönüşümünü açıklamaz. Ayrıca *metoikoslara* bu kapsamda hiç değinmez. O'Gorman'ın yaptığı gibi misafirperverliği boyutsal düzeyde birbirinden ayırarak ele almak mümkün olduğu gibi tek bir bütün (*ksenia*) üzerinden dönüşümünü de açıklamak mümkündür. Bu çalışmada müteakip bölümden itibaren yapılmaya çalışılacak olan tam olarak budur.

HOMERİK MISAFİRPERVERLİK

Azra Erhat Homeros'un metinlerindeki misafirperverlik anlayışını şöyle özetler:

Homeros dünyasında insanlar epey yolculuk ederler. İş için olsun, konukluk için olsun, gemiyle, arabayla Ege çevresindeki ülkelere gidip gelirler. Homeros destanları bu yolculuk öyküleriyle doludur. Tanrı misafirliği o eski zamanlardan kalma olsa gerek bu çevrede. Bir eve konuk geldi mi, kılığına kıyafetine bakılmaz, adı sanı sorulmaz, hemen içeriye alınır, eli ayağı yıkanır, sırtına temiz rubalar giydirilir, ocak başına oturtulur ve yemek ikram edilir. Fırsat düşerse, kim olduğu, nereden gelip nereye gittiği sorulur, ama fazla da ısrar edilmez. Odysseus gibi kimliğini gizlemek istiyorsa, sırtına saygı gösterilir. Konuğun şerefine oyunlar, şölenler düzenlenir, çalgı çalınır, ozanlar çağrılır, sonra da yoluna devam etmesi için bir arabaya, bir gemiye ihtiyacı varsa, o da sağlanır, armağanlar verilir, böylece ev sahibi ile konuk arasında kuşaktan kuşağa süregelecek konukluk bağları kurulur. İlyada'da da, Odysseia'da da bu geleneğin çeşitli belirtilerini görürüz. Ant bozan insanlar vardır da, yalvarıcıya saygı ya da konukluk geleneğine karşı gelen Paris'ten başka bir tek kişi yoktur destanlarda. Ama Paris'in de bu suçu ne kadar pahalı ödediği belli (Erhat, 1993, s. 52-3).

Erhat'ın yukarıdaki alıntıda sunduğu çerçeveyi de dikkate alarak Homeros'un metinlerinde misafirperverliğe ilişkin temaları şu şekilde özetlemek mümkündür: misafirperverliğin Tanrısal kökeni ve bu kökeni referans alan misafirperverlik hukuku, bireyler üzerinden tanımlanan misafirperver toplum yapısı, misafiri karşılama/ağırlama ritüelleri ve "yabancı"nın "misafir"e dönüşümü, misafire saygı, misafirlik bağının kuşaklar üzerinden aktarımı ve işlevi, misafirin ev sahibine karşı sorumlulukları ve ev sahibinin misafirden beklentileri. Bunlar tek tek ele alınacak olursa:

İlyada, XIII, 620-30'da Menelaos kendilerini (Troyalıları) misafir eden karısı Helene'yi kaçıran, mallarına el koyan Troyalıları şöyle seslendirir:

“Dönün geri, saygısız Troyalılar

...

korkunç savaş çılgınlıklarına hiç doymadınız,
kalmadı bize yapmadığınız tek kötülük,
nasıl da yaktınız benim canımı, pis köpekler,
gürleyen Zeus'un ağır öfkesinden hiç korkmadınız,
konukları koruyan Zeus bir gün yok edecek ilinizi.
Alıp götürdünüz asıl karımı, bir sürü malımı,
oysa karım size iyilik ettiydi, sizi konukladıydı.”

Burada misafir edenin misafirden beklentisi olarak saygı ve iyiliğe, Zeus'un “konukları koruyan” olarak tanımlanmasıyla da misafirperverliğin Tanrısal kökenine işaret edilmektedir. Bunun üzerinden taraflar arasında bir misafirperverlik hukuku oluşturulduğu ve bu hukukun ihlali durumunda adaletin sağlanması için *Zeus Ksenios*'a sığınıldığı görülmektedir. Keza Menelaos, III, 350-55'te Zeus'tan, Priamos'un oğlu Aleksandros'tan (Paris⁴) öcünü alması için kendisine yardım etmesini talep etmekte ve Zeus'a şöyle seslenmektedir: “kendisini dostça konuklayana kötülük edemesin bundan böyle doğacak insanlar arasında hiç kimse.”

Odysseia, XI, 265-70'te konukluk talebinin *Zeus Ksenios*'a referansla yapıldığı görülür:

“Gelmişiz şimdi de kapanırız senin dizlerine,
dileriz konuğun olalım, öyle karşıla bizi,
konuklara yaraşır armağanlar ver bize.

...

sığındık sana, yalvarırız bak işte,
konukseverdir Zeus, korur yalvarıcıyı, konuğu,
yoldaşlık eder, buyurur, saygı gösterilsin ona der. “

Bu alıntıda, bir hak ve yükümlülük ilişkisi üzerinden geliştirilen misafirperverlik hukuku *Zeus Ksenios*'a dayandırılmaktadır. Kişi, Zeus'un konukseverliğine ve konukseverliği insanlara da emretmesine dayanarak

⁴ Paris, Menelaos'un karısı Helene'yi kaçıran kişidir.

konukluk talep etmektedir. Bu durumda talebin muhatabı talebi yerine getirmekle yükümlüdür.

Homeros'ta toplumun misafirperver yapısını bireyler üzerinden okumak mümkündür:

“Konuk ettiydim evimde onları, ağırladıydım” (*İlyada*, III, 208).

“Ares’in sevdiği Menelaos, konuklardı onu evimizde” (*İlyada*, III, 230).

“evi yol uğrağındaydı tam,
konuk ederdi geleni geçeni” (*İlyada*, VI, 14-15).

“elimizden tutup bizi içeri aldıydı,
yer gösterdiydi, buyurun oturun, dedi,di,
gereğince bir güzel ağırladıydı” (*İlyada*, XI, 778-80).

“Çok adamlar gelmiştir bizim evimize,
konukseverdi Odysseus babam benim” (*Odysseia*, I, 175-77).

“konukların ağırlanmasını buyurdu yaşlı kral” (*Odysseia*, III, 390).

Homeros metinlerinde misafir en başta bir “yabancı”dır; adı sanı, neden ve nereden geldiği bilinmez ve sorulmaz, öncelik onu ağırlamaktadır:

“Selam sana konuğum, hoş geldin evimize,
Sonra dersin neden geldin, önce yemek ye” (*Odysseia*, I, 123-4).

“Yabancı” ağırlandıktan sonra artık “misafir” olarak suallerin muhatabı haline gelir; kim olduğu, nereden ve nasıl geldiği, aralarında geçmişten gelen konukluk bağı olup olmadığı sorulur (*Odysseia*, I, 169-175).

Misafir en iyi şekilde ağırlanır Homeros dünyasında; yemekler hazırlanır (*Odysseia*, I, 140-50), şaraplar sunulur (*Odysseia*, III, 390-5) şölenler düzenlenir (*Odysseia*, VIII, 427-29), yıkanması için banyo hazırlanır (*Odysseia*, 425-27), sedirlerde yatırılır (*Odysseia*, VII, 340-45), gümüş kakmalı koltuklarda oturtulur (*Odysseia*, VII, 163), en güzel armağanlar, “konukluk armağanları” (*ksenios*), verilir (*Odysseia*, VIII, 389, 425-30, 544-5; XI, 341; XIII, 9-10) ve ev sahibinin nezaretinde, gideceği yere kadar uğurlanır (*Odysseia*, VII, 190-95). Bu ritüeller misafire duyulan saygının göstergesi olarak düşünülebilse de aslında saygı Homeros metinlerinde çok daha hassas ifade edilen bir konudur: Konuğu ağırlamada aşırıya kaçılmaz;

gitmek istemeyen bir konuğa soğuk davranılamayacağı gibi, gitmeye can atana da kalması için baskı yapılmaz (*Odysseia*, XV, 60-74). Konuğun yerde oturtulması (*Odysseia*, VII, 160), avlu kapısında bekletilmesi ayıptır (*Odysseia*, I, 120).

Homeros'ta misafirperverlik kuşaktan kuşağa aktarılan bir olgudur:

“İlk gelişin mi bu, konuğu musun yoksa babamın?

Çok adamlar gelmiştir bizim evimize,

Konukseverdi Odysseus, babam benim” (*Odysseia*, I, 175-77).

“ben bu dünyadan gidince oğullarım olacak evimde

gelen konukları ağırlamaya hazır” (*Odysseia*, III, 354-5).

Misafirperverliğin kuşaktan kuşağa aktarılması önemli bir işleve sahiptir. Babaları arasında misafirperverlik bağının olduğunu öğrenen Troyalı Glaukos ve Akhalı Diomedes savaşı bırakarak ve silahlarını değiştirerek birbirlerine konukluk armağanları ve konukluk sözü verirler:

“ ‘Demek öyle ha,

demek eski konuğusun sen babamın?’

...

Güzel konukluk armağanları verdiler birbirlerine:

...

İşte sen şimdi böylece Argos ilinde konuğum olursun benim;

ben de Lykia’da senin konuğun olurum,

bir gün oraya düşerse yolum.

...

Değişelim gel silahlarımızı,

bellesin Akhalılarla Troyalılar

atalarımızın konuk kardeşi olmasıyla övündüğümüzü” (*İlyada*, VI, 214-33).

Konuklayanın konuğa karşı sorumlulukları ve konuğun ev sahibinden beklentileri olduğu gibi ev sahibinin de konuktan beklentileri ve konuğun ev sahibine karşı sorumlulukları vardır: Bir kişi yabancı bir ülkede katıldığı yarışmada kendisini konuklayana meydan okuyamaz, onunla savaşılamaz (*Odysseia*, VIII, 208-13), ona kötülük edemez (*İlyada*, III, 353-4; XIII, 625-7). Konuk kendisini konuklayanı ömrü boyunca anmalıdır (*İlyada*, XV, 50-55).

Yukarıdaki açıklamalar üzerinden “Homerik misafirperverlik” anlayışını nasıl tanımlamak gerekir? Bu soruya cevap verebilmek için Homeros’un metinlerini yazdığı maddî bağlama ve metinlerdeki bazı iç unsurlara bakmak gerekir.

Homeros’un destanlarında konu aldığı dönem tanık olduğu 9. ve 8. yüzyıldan birkaç yüzyıl öncesidir. *İlyada* destanı 12. yüzyıl sonunda geçen Troya (Truva) Savaşı’nı, *Odysseia* ise Troya Savaşı’nın ardından İthake kralı ve Troya kahramanı Odysseus’un ülkesine dönüş yolculuğunu anlatır. Homeros’un her iki destanda da kendi yaşadığı çağın tanıklığıyla önceki çağlara ilişkin bildiklerini sentezlediği söylenebilir (Erhat, 1993, s. 20). Zaten “Karanlık Çağ” olarak anılan M.Ö. 12. ve 9. yüzyıl arası kapsayan döneme ilişkin pek fazla bilgi yoktur. Mevcut bilgiler de çoğunlukla Homeros destanlarına dayanır (Tekin, 1998, s. 40). Hatta Homeros’un yaşadığı varsayılan döneme ilişkin bilgilerin kaynağının da daha çok Homeros olması nedeniyle M.Ö. 9. ve 8. yüzyılları kapsayan döneme “Homerik Çağ” adı da verilir (Ağaoğulları, 2015, s. 24).

Homeros’un konu aldığı M.Ö. 12. yüzyıl, Mykene/Akha uygarlığının yıkılmasına ve Akhaların bölgeden göç etmesine tanık olmuştur. Yıkımın ve göçün nedeni bir görüşe göre Ege göçleri çerçevesinde bölgeye yapılan Dor istilasıydı (Gözlü, 2018, s. 226; Mansel, 1999, s. 93-97; Tekin, 1998, s. 39). Ancak Oğuz Tekin *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*’te (2008) son yıllarda bu görüşe rağbetin azaldığını belirtir (s. 52). Thomas R. Martin de Dorların Yunanistan’ın güneyine yaptığı göçlerin bölgeye büyük bir hasar verecek nitelikte olmadığını, göçlerin nedeninin Akhaların içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi kaos olduğunu vurgular (Martin, 2012, s. 68-70). Bu kaos döneminin ortadan kalkması ise M.Ö. 8. yüzyılın ortasına rastlar (Martin, 2012, s. 81). Buradan hareketle göç hareketlerine paralel olarak polislerin oluşumunu da bu ekonomik ve siyasî kaos atmosferiyle açıklamak mümkündür. Mykene sonrasında merkezî otoritenin dağıldığı ortamda farklı köylerin (*deme/demos*) liderleri ekonomik ve siyasî güvenliklerini sağlamak amacıyla bir araya gelerek bağımsız polisleri meydana getirdiler (Küçük, 2016, s. 46). Mykene göçleriyle ilk olarak Batı Anadolu’da, özellikle Ionia bölgesinde polisler kuruldu. Fakat bu ilk zamanlardaki polisler boş bir arazi üzerinde kurulmadı, zaten var olan merkezlerin yeniden iskânî şeklinde oluştu. Daha sonra Batı Anadolu’nun diğer bölgelerinde ve Yunanistan’da çok sayıda polis kuruldu. Batı Anadolu’daki Symrna en erken kurulan polisler arasında sayılabilir. Symrna’nın polis olarak kuruluşu M.Ö. 11. yüzyıla kadar götürülmektedir (Tekin, 2008, s. 57).

Aslında polislerin ne zaman ortaya çıktığı tartışmalı bir konudur. Bazı tarihçiler polisi *demokratia* yani *demos* örgütlenmesine dayalı iktidarların (*kratos*) oluşması üzerinden tanımlamakta ve bu bakımdan

kökenini M.Ö. 6. yüzyıl sonlarına dayandırmakta, bazıları da iktidar şekline bakılmaksızın, bir topluluğun kendi iktidar şeklini seçmesinin *polis*in oluşumu için yeterli olacağını söylemekte ve *polis*lerin kuruluşunu M.Ö. 9. yüzyıl başlarına kadar götürmektedir. Yine ilk *polis*in kuruluşunu M.Ö. 12. yüzyıl Minos dönemi Girit'ine kadar götüren tarihçiler de vardır (Tekin, 1998, s. 42-43). Fakat bu çalışma bağlamında esas sorun *Hellen* kimliği ve *polites* kavramına dayalı *polis*in oluşum sürecidir. Bu açıdansa *polis*in gelişim sürecinin M.Ö. 8. ve 7. yüzyıllarda yani “Karanlık Çağ”ın ardından ve “Homerik Çağ”ın sonlarında (ya da sonrasında) başlayan ekonomik canlanmayla paralel gittiğini (Ağaoğulları, 2015, s. 25) kabul etmek gerekir. Zira Hellen-barbar ayrımının da yerleşmeye başlaması M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren (İplikçioğlu, 2007, s. 23).

Homeros'un yaşadığı ve destanlarına konu aldığı dönem henüz *ethnos* olarak Hellen kimliğinin, Hellas'a aidiyetin, Hellen-barbar ayrımının oluşmadığı, “Hellen Ortaçağı” olarak tanımlanan Mykene/Akha sonrası dönemdir. Homeros'un yaşadığı dönemde *polis*lerin varlığı kabul edilse bile bu *polis*lerin *ethnos-demos* yani “halk” esasına değil *genos* (klan, kabile) esasına dayandığı açıktır. Zira Homeros destanları bir kralın yanında oluşan soylular sınıfının yaşamını konu alır (İplikçioğlu, 2007, s. 18). Destanlardaki Tanrılar dünyası aynı zamanda soylular dünyasını da yansıtır. “Ölümlüler” dünyası da benzer bir özelliğe sahiptir (İplikçioğlu, 2007, s. 20). Her aristokrat aile kendisinin atası olarak bir Tanrı ya da kahramanı kabul eder. Bu aileler büyük çiftliklerde, şatolarda ya da kralın yanında yaşar, servetlerini kiraya verdikleri ya da kölelerle işlettikleri topraklardan, büyük hayvan sürülerinden kazanır. Savaş çıktığı zaman atlarıyla ya da arabalarıyla kralın yanında bulunur ya da eşkıyalık ve korsanlık yapar. Bu ailelerin yanında, farklı sosyal statülerden halk tabakaları bulunur (Williams, 1993, s. 56).

Homeros'un metinlerinde maddî bağlamı yansıtan diğer öge “yabancı”yı tanımlamak için kullanılan ifadelerdir. Homeros yer yer “yabancı”nın karşılığı olarak *alldapos*, *allognotos* gibi kelimeleri kullansa da ekseriyetle *kseinos*'u kullanır; *barbaros* sıfatını ise hiç kullanmaz. *Barbaros* sıfatının Yunanca konuşmayan halkları tanımlamak için kullanılması Homeros sonrasında *kseinos* kelimesi, dili Yunanca olsun ya da olmasın memleket dışındaki herkesi tanımlamak için kullanılır (Cluzeau, 2009, s. 13). Homeros yer yer Hellen ve Hellas kelimesini kullansa da bunlar yalnızca topluluk ve yer ismini ifade eder; etnik (*ethnos*) ve coğrafi aidiyet vurgusu içermez. Bu açıdan *kseinosu* (yabancı-misafir) dışlayacak, *kseniayı* (misafirperverlik) sınırlandıracak bir söylem söz konusu değildir Homeros dünyasında.

HELLENİK-POLİTİK MİSAFİRPERVERLİK

Antik Yunanistan'da M.Ö. 750-550 yılları arasındaki dönemde Hellenler uzak ülkelerde koloniler kurmuşlardır. Bu kolonizasyonun temel nedenleri nüfus artışı, tarıma elverişli toprakların yetersizliği, hammadde ve pazar arayışıdır. Yunanistan sınırları içinde genişlemek mümkün olmadığından fazla nüfus deniz yoluyla başka ülkelere gönderilmiştir. İki yüzyıl süren kolonileşme süreci boyunca Yunanlar tüm Akdeniz ve Karadeniz kıyılarına yayılmışlardır (Williams, 1993, s. 86). Kolonizasyon hareketi tarım kolonileri ve ticarî koloniler olmak üzere iki tip koloni yaratmıştır. Kurulan koloniler din-inanç ve âdetler dışında ana *polise* bağlı değildir. Kolonilerin çoğu Güney İtalya ve Sicilya'da kurulmuştur ve koloni kuran bölgelerin başında İonia *polisleri* gelir (İplikçioğlu, 2007, s. 24-25).

Kolonileşmenin Hellen toplumu için önemli sonuçları vardır: Kolonilerden getirilen ucuz tahıl ana *polislerde* tahıl üretimini düşürmüş, buna karşılık zeytinyağı ve şarap üretimi artmıştır. Hellenler bir ticaret toplumuna dönüşmüş, para ekonomisi oluşmuş ve Hellen kültürü yayılmıştır. Toprak sahibi soylular zeytinyağı ve şarap üretimine geçerken, küçük çiftçiler bunu yapamamış ve borçlarının artması sonucu köleleşmişlerdir. Soyluların yanında zanaatkâr, atölye sahibi ve tüccarlar da zengin sınıflara dönüşmüştür. Küçük çiftçilerin köle durumuna düşmesi, yeni zengin sınıfa siyasi haklar toprak mülkiyetine bağlı olması nedeniyle bu haklara sahip olamaması toplumsal çatışmaları artırmıştır. Bunun sonucundaysa soy esasına dayalı *polisten* yurttaşlar toplumu olarak *polise* geçilmiştir. Bir diğer önemli sonuçsa bilim ve felsefenin gelişmesidir (İplikçioğlu, 2007, s. 25-26).

Kolonileşmeyle başlayan sürecin bu çalışmanın temel sorunsalı açısından önemi "Hellen-barbar" ayrımının oluşmasıdır. Bu ayrımın oluşması hem Hellenler arasında hem de Hellenlerle yabancılar arasında yaşanan karşılaşmanın ürünüdür. Hellenler koloni kurdukları yabancı ülke halklarına kendilerinden farklı dil konuşmalarından dolayı *barbaros*, kendilerini de onlardan ayırt edecek şekilde *Hellen* olarak tanımlamışlardır (Tekin, 1998, s. 52-3; Williams, 1993, s. 87). Bu süreçte ulaşımın gelişmesine bağlı olarak Hellenlerin kendi aralarında kurdukları ticarî ilişkiler de "Hellenlik" duygusunu ve "Hellen-barbar" ayrımını güçlendirmiştir (Williams, 1993, s. 54).

Hellen-barbar ayrımının güçlenmesinde özellikle M.Ö. 5. yüzyılda başlayan Pers saldırıları ve yasa anlayışındaki değişime (*nomos*) paralel olarak *polis* sistemindeki gelişme etkili olmuştur. Pers saldırılarına karşı Atina önderliğinde Yunan *polisleri* arasında oluşturulan birlik, bu birlik içerisinde Atina'nın siyasi ve ekonomik açıdan hegemon güç konumuna gelmesi, Pers Savaşları'nın ardından Atina'da başlayan demokratikleşme Hellen üstünlüğü düşüncesinin yanı sıra *polites-metoikos* ayrımını ve

polites'in çıkarlarının üstünlüğü düşüncesini de güçlendirecektir. Bu da Hellenik-*politik* misafirperverlik anlayışının maddî temelini oluşturacaktır. Buradan itibaren önce bu maddî temelin oluşumu, sonrasında ise maddî temel ve maddî temelin entelektüel bağlamla ilişkisi üzerinden Hellenik-*politik* misafirperverlik anlayışı incelenecektir.

Atina'da büyük toprak sahipleri ile kral arasında M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren başlayan mücadele kralın yetkilerinin giderek soyluların eline geçmesinin ardından krallığın tasfiyesi ve soyluların iktidarı ele geçirmesiyle sonuçlandı. Fakat daha önce de değinilen kolonizasyon sürecinde soylular, yeni oluşan zengin orta sınıf ve büyük toprak sahibi soylulara borçları nedeniyle köleleşen alt sınıflar arasındaki mücadele soyluların iktidarını tehdit ediyordu. Soylular önce Drakon yasalarına dayanarak alt sınıfların düzene karşı hareketlerini ağır şekilde cezalandırdılar. Bunun sorunu çözmediği görülünce iktidara ortak olmak isteyen zengin orta sınıf ile alt sınıfların işbirliği yapmasını önlemek için uzlaşma yolunu seçtiler. Bunun için M.Ö. 594'te yasa koyucu olarak Solon görevlendirildi. Drakon yasaları soyluların uyguladığı gelenekselleşmiş kabile hukukunu yazılı hale getirmesi açısından önemliydi. Solon yasaları ise borç karşılığı köleliği kaldırması, toplumu soy esasına değil servet esasına göre sınıflara ayırması nedeniyle sınıflar arasında bir çeşit uzlaşma sağlaması bakımından önemlidir. Ancak Solon yasaları alt sınıfların beklediği toprak reformunu (toprak dağıtım) gerçekleştirilmemesi nedeniyle toplumsal hoşnutsuzlukları ortadan kaldırmamıştı. Bu hoşnutsuzlukları ortadan kaldıran kişi M.Ö 560'ta bir darbeye iktidarı ele geçirerek tiranlık rejimini (*tyranneuo*) kuran Peisistratos'tur. Peisistratos soyluların topraklarına el koyarak topraksız çiftçilere dağıttı. Peisistratos'un kurduğu tiranlık rejimine son veren Kleisthenes'se kan bağına (*genos*) dayalı örgütlenmenin yerine toprağa dayalı (*deme/demos*) örgütlenmeyi getirerek demokrasinin (*demokratia*) gelişmesine önemli ölçüde katkıda bulundu (Kışlalı, 1984, s. 64-66).

Kleisthenes'in M.Ö. 6. yüzyılın sonlarındaki reformlarının ardından M.Ö. 5. yüzyılın başlarında Antik Yunan dünyası Pers saldırılarıyla karşı karşıya kaldı. Saldırıların artması nedeniyle M.Ö. 478'de Atina'nın önderliğinde Perslere karşı Attik-Delos Deniz Birliği kuruldu. Atina'nın birlik içindeki öneminin artması ve Perslerin yenilmesi Atina'da ekonomik canlanmayı doruğa çıkardı. Pers Savaşları'nın ardından tarım ekonomisi içinde yer alan toprak sahipleriyle ticaretle uğraşan orta sınıf ve alt sınıflar arasındaki mücadele arttı. *Demokratia* taraftarı olan alt ve orta sınıf yurttaşlar Perikles'in iktidara gelmesiyle tüm siyasal haklara eşit biçimde sahip olma olanağına kavuştu (Ağaoğulları, 2015, s. 39-41).

Atina'nın ulaştığı muazzam zenginliğin Antik Yunan dünyası için önemli sonuçları vardır. Ticarî üretimdeki artış ucuz ve yoğun emeği gerektirdiğinden *Polis*'teki kölelerin sayısı önemli ölçüde artmıştır.

Kölelerin çalışması yurttaşlar (*polites*) için boş zaman (*skhole*) yarattığından yurttaşların entelektüel faaliyetlerde bulunması ve bu tarz faaliyetlere katılması mümkün hale gelmiştir. Ekonomik canlanmanın diğer etkisi ise Atina'ya yönelik göçtür (Şar, 2017, s. 16). Göçün en önemli boyutu Atina'nın felsefe, kültür, sanat merkezi haline gelmesidir. Zira çağın düşün ve sanat dünyasının pek çok ismi oluşan uygun ortamda toplanmaya başlamıştır. Hatta bunların bir kısmı doğrudan Perikles tarafından davet edilmiştir. Aslında bu davetin arkasında doğrudan *Polis*'te başlatılan yoğun imar ve kültür programına bağlı olarak duyulan ihtiyaç vardır (Anıl, 2006, s. 103-4).

Atina'ya ekonomik canlanmanın ardından gelip yerleşenlere *metoikos* (yerleşik yabancı) denmekteydi. *Metoikos*lar özgür kişilerdi fakat yurttaşlık haklarına sahip değillerdi. Başta ticaret ve zanaat olmak üzere pek çok alanda Atina'nın gelişmesine katkıda bulunmuşlar (Şar, 2017, s. 16), kültürel ve sanatsal etkinliklerin çoğunu bizzat organize etmişlerdir. Üstelik servetlerine *Polis* tarafından el konulabilmektedir (Ağaoğulları, 2015, s. 43). *Metoikos*lar içerisinde en dikkat çekenler Sofistlerdi. Sofistler doğrudan Atina demokrasisinin ürünüydü. Atina'da yurttaşlar mecliste, *agora*'da, *gymnasion*'da, mahkemelerde sürekli konuşma halindeydi. Etkili ve güzel konuşmak kişiye eğitimden, felsefeye, politikadan hukuka kadar pek çok alanda avantaj sağlıyordu. Yurttaşları etkileyebilmek, halkın desteğini almak, politik iktidara katılmak ve iktidarı elde tutmak her şeyden önce iyi bir hatip (*rhetor*) olmaya bağlıydı (Şar, 2017, s. 38). Mahkemelerde davacı ve davalı avukat tarafından temsil edilmezdi. Kişi kendini doğrudan savunmak zorundaydı. Bu da kişinin halk arasından kurayla seçilen çok sayıda yargıçı hitabet gücüyle etkileme yetisine bağlıydı (Russell, 1994, s. 186). Sonuçta toplumsal yaşamın pek çok alanında başarının temel ölçütü retorik sanatından (*rhetorike tekhne*) geçiyordu. Retorik denilince de akla ilk olarak Sofistler geliyordu. Sofistler pek çok konuda bilgi sahibi olmalarına ve bu alanlarda para karşılığı ders vermelerine rağmen esas uzmanlık alanları retorikti (Dürüşken, 2014, s. 133). Atina'da retoriğe duyulan gereksinim Sofistlere talebi artırmıştı (Şar, 2017, s. 61).

Daha önce de belirtildiği gibi, Antik Yunan dünyasında 8. yüzyılda başlayan kolonizasyon süreci ilk defa Hellen-barbar ayrımını ortaya çıkarmıştı. Zamanla Hellen *polis*leri arasındaki ticarete bağlı kültürel karşılaşma ise Hellenlik duygusunu güçlendirmişti. M.Ö. 5. yüzyılda başlayan Pers saldırıları Hellen-barbar ayrımının belirginleşmesine yol açmıştı (Mansel, 1999, s. 337). Bu ayrım en başta Yunanca konuşan Hellenlerle Yunancadan başka dil konuşan toplulukları ayırt etmek için kullanılsa da *polis* düzeninin (Ağaoğulları, 1989, s. 5) ve onunla özdeş hale gelen *yasa* kavramının gelişmesiyle *polis-yasa* sistemi ile yönetilen Hellenleri tek kişinin keyfi yönetimi altında yaşayan topluluklardan

(*barbaros*) ayırmak için kullanılmaya başlanmıştır (Ağaoğulları, 1989, s. 14). Yine M.Ö. 7. yüzyılın son çeyreğinde *thesmouden* yani sözlü-Tanrısal yasalardan *nomoiye* yani yazılı-insan yapımı yasalara geçiş ve M.Ö. 5. yüzyılda *demokratia*'nın kurulmasının Atina özelinde bir *Polis* üstünlüğü duygusu yarattığı söylenebilir. Atina *demokratiası* her ne kadar Hellen dünyasının kültür merkezi haline gelmişse ve bu açıdan Atina dışından gelen çok sayıda “yabancı”ya ev sahipliği yapmışsa da *metoikos* ve çoğunluğu *metoikos* olan Sofistler örneğinde görüldüğü gibi yabancılara (misafir olarak) yaklaşımı işlevsel ve pragmatiktir.

Metoikoslar dışında *proksenoslar* da bir çeşit işlevselliğin ürünü olan “misafir” grubudur. Aslında *proksenoslar* “misafir” olarak tanımlamak biçimsel açıdan bakıldığında pek doğru değildir. Zira *proksenos* “kendi *polis*'i içinde bir başka *polis*'in yurttaşlarının çıkarlarını gözeten kişi”dir. Bu bakımdan bir kişiyi kendi ülkesinde (kamusal düzeyde) “misafir-yabancı” olarak tanımlamak çelişkili görünecektir. Ancak *pro-ksenos* “yabancı” değil “yabancı adına/namına” anlamına gelmektedir (Cluzeau, 2011, s. 97). Buradan hareketle *pro-ksenia* da “misafirperverlik adına/namına” olarak tanımlanabilir. Sonuç olarak *pro-ksenosun* başka bir ülkeye duyulan misafirperverliği simgelediği ve sergilediği söylenebilir: *Proksenos* kendi ülkesinde kendisini bu göreve getiren yabancı *polis*in ve bu *polis*in yurttaşlarının çıkarlarını savunmaktadır. *Proksenianın* bir kurum olarak ortaya çıkışı ülkeye gelen yabancılarla kurulan ticarî ve kültürel ilişkilerin sonucudur (Cluzeau, 2011, s. 97-8). Bu ilişkilere bağlı olarak ortaya çıkan bireyler arasındaki ve bir bakıma da *polisle* bireyler arasındaki misafirperverlik ilişkisi giderek *polisler* arası misafirperverlik ilişkisine dönüşmüştür.

Hellenik-*politik* misafirperverlik anlayışının yukarıdaki bilgiler ışığında Homerik misafirperverlik anlayışıyla kıyaslandığında büyük bir dönüşüm geçirdiği söylenebilir. Homerik misafirperverlikte “yabancı”yı dışlayacak herhangi bir maddî unsur söz konusu değildi. Bu bakımdan “yabancı” bölünmemişti; yabancı ve misafir aynı kişiydi: *ksenos*. Oysa Homeros'tan sonra maddî bağlamda yaşanan ve yukarıda açıklanan dönüşümler silsilesi misafirperverlik anlayışını değiştirmiştir. “Yabancı” artık yalnızca *ksenos* değildir; “*barbaros*” (barbar) ve “*metoikos*”tur (yerleşik yabancı); “yabancı” bölünmüştür. *Ksenos* hâlâ vardır⁵ fakat varlığı denetim altındadır; her yabancı koşulsuz biçimde *ksenos* (misafir) değildir; “yabancı” ve misafir aynı kişi değildir. “Yabancı” *barbarossa* varlığı söylemsel ve pratik olarak dışlanır. Çünkü o Hellen olmamakla, Yunanca konuşmamakla, *polis-yasa* sistemine tabi olmamakla ve zaman zaman açıkça “düşman” olmakla (Persler gibi) dışlanması gerektir. *Metoikossa Polis*'in

⁵ *Ksenosun* varlığı aşağıda entelektüel bağlam içinde de görülecektir.

ve *politesin* (yurttaş) çıkarlarına hizmet etmekle ve hizmet ettiği ölçüde *Polis*'te yaşayabilir. Bu bakımdan kendisine gösterilen misafirperverlik koşula bağlıdır. *Proksenos* misafirperverliği daha farklı bir boyuta taşır. *Proksenosun* kendisi misafir olmamakla birlikte sunduğu hizmet misafirperverliğin göstergesidir. Ancak bu kamusal düzeye taşınmış, *polisler* arası ilişkiye bağlı ve onun sonucu olan bir misafirperverliktir. *Polisler* arası ilişkinin karşılıklılığı düşünüldüğünde *proksenianın* da *polisin* ve *politesin* çıkarlarıyla ilişkili olduğu görülebilir.

Maddî bağlam üzerinden yapılan analiz ve çıkarımları entelektüel bağlam içinde de izlemek mümkündür. Öncelikle Homeros sonrası metinlerde Homeros'un ve Homerik inanç sisteminin Hellen toplumunda kültleştirilmesine bağlı olarak Homerik misafirperverlik anlayışının sürdürüldüğü görülür. Hesiodos'un *İşler ve Günler*'inde dilencilere ve misafirlere kötü davranmanın suç olduğu, bu suçu işleyenlerin Zeus tarafından cezalandırılacağı ifade edilir (325-335). Aiskhylos'un *Agamemnon*'unda Paris'in, kendisini konuk eden ev sahibinin karısı Helene'yi kaçırmakla konukluk yasalarını çiğnediğine ve sonuçta cezasını çektiğine dair anlatılar vardır:

“Paris’e olan da budur;

Atreusoğlu'nun evine konuk oldu Paris,

Ama ev sahibinin karısını kaçırmakla,

Lekeledi ikram sofrasını” (395-401).

...

“Tanruların öfkesi, en sonunda,

Konuk sofrasını kirletmenin,

Sığılmış en yüce kapıya

Leke sürmenin bedelini,

Gelin karşılama türkülerine,

Düğün şenliğine ödetmeyi akıl etti.

Nasıl da kıvançla söylüyorlardı düğün marşını

Damadın kardeşleri. Oysa şimdi

Priamos'un nice nice yıllanmış

Soylu kenti

Artık şenlik türkülerinin yerine

Ağıtlar yakıyor ölülerinin ardından

Acılı ezgilerle çığlık çığığa” (699-711).

Euripides’in *Hekabe*’sinde Hekabe’nin oğlu altınlarla birlikte kendisine emanet edilen Trakya kralı tarafından öldürülür. Bunun üzerine Hekabe, “Tanrı misafirini koruyan adalet nerede kaldı?” diyerek feryat eder (705-20). Aristophanes’in *Lysistrata*’sında (1975) misafir ağırlamaya ilişkin ifadeler yer alır:

“Hadi alalım misafirlerimizi, gidelim evimize,

Güzel yemeklerimiz var, kurban da kestik” (s. 192).

...

“Temiz temiz gelip Akropolis’te kadınların misafiri olun.

Sepetlerimizde ne varsa yiyip içelim” (s. 196).

...

“Misafirlerimize ne kadar iyi davrandık” (s. 198).

Ksenophon’un *Anabasis*’inde (2014) Zeus *Ksenios*’a gönderme vardır (s. 117). Aynı şekilde Herodotos’un *Tarih*’inde de Zeus’un misafirperverliği dile getirilir: “Zeus’un ve Olympos’ta oturan tanrıların / Sevgilisi bir konuksun sen, ey Lykurgos” (I, 65).

Yukarıdaki alıntı ve atıflarda dikkat edilmesi gereken nokta bunların metinsel bağlamıdır. Hesiodos’un metni hariç tüm alıntı ve atıfların metinsel bağlamında Hellen ve barbar ifadelerine, Hellenlik ve Hellas vurgusuna, dolayısıyla Hellen-barbar ayırımına rastlamak mümkündür.^{6 7} Dahası bunun *kseniya*yla ilişkilendirildiğini de görmek mümkündür: “Sizin memleketinizde bir konuğu öldürmek, belki ehemmiyetsiz bir iştir; biz ki Yunanlılarız, bizde bu hareket ayıptır” (Euripides, *Hekabe*, 1245-50).

Platon’un *Yasalar* metni Homerik misafirperverlik anlayışının Hellenik-*politik* misafirperverliğe dönüşümü açısından daha iyi bir örnektir. Platon “misafir-yabancı”yı hem *ksenos* hem de *metoikos* olarak ele almaktadır. *Ksenos* olarak “yabancı”yı iki yerde incelemekte ve her ikisinde de Zeus *Ksenios*’a gönderme yapmaktadır. İlkinde yabancılarla yapılan

⁶ Örn. “...fakat siz barbarlar, dostlarınızı dost sanmaktan ve şerefle ölenleri takdir etmekten sakınınız! O zaman Hellas refaha kavuşacak ...” (Euripides, *Hekabe*, 330-335), “...barbarlar, hiçbir zaman Yunanlıların dostu olmayacaktır ve olamaz” (Euripides, *Hekabe*, 1200-5), “Böyle iken, nasıl olur da, siz Yunanlılar, / Düşmanlarınız barbarlar size karşı bıçak bilerken...” (Aristophanes, 1975, s. 194), “Yunanlılarla barbarların öteden beri çok daha ince düşünceli olmakla ayrıldıkları ve onlar kadar bön olmadıkları göz önünde tutulursa...” (Herodotos, I, 60).

⁷ Hesiodos’un metninin bundan azade olmasında Hesiodos’un Hellen kolonizasyonunun erken döneminde (M.Ö. 8. yüzyıl) yaşamış olması etkili olabilir.

antlaşmalara kutsal gözüyle bakılması gerektiği çünkü yabancılara karşı işlenen suçlarda yurttaşlar arasında işlenen suçlara oranla Tanrıların öfkесinin daha fazla kabardığı, özellikle yabancıların Zeus *Ksenios*'u izleyen *daimon* ve Tanrı'sının intikam alabilecek güçte olduğunu söyler (729e). İkincisinde ise *Polis*'e ziyaretçi olarak gelen yabancıların geliş amaçlarına göre nasıl karşılanacağı ve faaliyetlerinin nasıl denetleneceğini ele alır. Buna göre dört yabancı türü tanımlar. İlk grup çoğunluğu her yaz ticaret amacıyla ülke ülke dolaşan kişilerden oluşur. Bunlar görevliler tarafından pazar yerleri, limanlar ve *Polis*'in yakınındaki resmî yerlerde tutulmalı ve *Polis*'e bir yenilik getirmemelerine dikkat edilmelidir. Bu kişilerle zorunlu ilişkiler en alt düzeyde tutulmalıdır. İkinci grup *Polis*'e sanat etkinliklerini izlemeye gelenlerdir. Bu kişilere konukseverliğin bir göstergesi olarak tapınakların yanında konaklama yerleri hazırlanmalı, rahiplerle tapınak bekçileri onlarla ilgilenmelidir. Bu kişiler sanat etkinliklerini izledikten sonra kimseye zarar vermeden *Polis*'i terk etmelidir. Üçüncü grup resmî bir görevle başka bir *polisten* gelen yabancılardan oluşur. Bunlar komutanlar tarafından devlet hesabına ağırlanmalıdır. Son grup ise gözlemci olarak başka bir *polisten* gelen yabancılardan oluşur. Bunlar elli yaşın üzerinde olmalı ve başka *polis*lerde güzelliği ile dikkat çeken bir şey gördüğünü ya da bunun gibi bir şeyi başka bir *polise* gösterdiğini ileri sürebilmelidir. Böyle biri herhangi bir çağrı almaksızın zengin ve bilge kişilerin evine gitmeli, onlarla görüş ve bilgi alışverişinde bulunduktan sonra uygun saygı ve armağanlarla onurlandırılarak ülkesine dönmelidir. Platon bu açıklamaların ardından başka ülkelerden gelen bütün konukların bu yasaya göre ağırlanması ve yabancıları koruyan Zeus'a saygının bir gereği olarak sofradan ve sunaklardan kovulmaması, vahşî duyurularla uzaklaştırılmaması gerektiğini belirtir (952d-953e). Platon *metoikoslara* ilişkin olarak da bu kişilerin (*metoikoslar*) *Polis*'e yerleşmek amacıyla gelebileceğini ve bu kişilere isterlerse oturma izni verilebileceğini ancak bunun için bir meslek sahibi olmaları gerektiğini ve *Polis*'te yirmi yıldan fazla kalamayacaklarını söyler. Ayrıca bu kişiler kaldıkları süre içerisinde *Polis*'e kayda değer bir iyilikte bulunmuşlarsa ve ikamet sürelerinin uzatılmasını istiyorlarsa bunun için devleti ikna etmelidir (850a-c).

Platon'un misafirperverlik anlayışı *kseniaya polis* merkezli bakışın Atina *demokratiasına* kıyasla daha uç bir örneğini verir. Platon bir taraftan Hellen-barbar ayrımını korurken diğer taraftan *panhellenizm* düşüncesini reddeder ve Atinalı olmayan Hellenleri de düşman olarak görür: "...Yunanlı ya da barbar düşmanlar dışarıdan büyük bir orduyla gelip zorla kapıya dayandığında, devletin varlığı uğruna bir ölüm dirim savaşı söz konusu olursa..." (814a-b). Bu anlayış Platon'un yukarıda ortaya konulan *Polis* merkezli misafirperverlik anlayışını bütünler niteliktedir. Platon'da *polis* merkezli bakış açısı *politese* içkin değildir. *Polis*'in çıkarları *polites*'in çıkarlarını önceler. Bu bakımdan *politik* olan (*politikos*) (Platon'da)

“*polites*”ten değil “*Polis*”ten türer. Buradan hareketle *ksenia* da *Polis*’in “üstün” çıkarları ve var oluş gayesi çerçevesinde son derece sınırlı bir anlayışa dayanır. Homerik misafirperverlik yalnızca, *Polis*’in dinsel inancının geri plana itilmiş işlevsel bir unsurudur; antlaşmaya ya da yasaya bağlılık ekseninde ele alınan misafirperverliğin yerine getirilmesi için teşvik edici (korkutucu, cezalandırıcı) nitelik taşır. Platon’un misafirperverliği “yabancı”yı misafir değil öncelikle tehdit olarak gören, bu bakımdan “yabancı”nın her faaliyetinin zamansal ve mekânsal olarak denetlenmesi ve sınırlandırılması temel alan, “yabancı”nın *Polis*’teki varlık süresini *Polis*’e yarar ve hizmetine bağlayan (*metoikos*lar) bir bakış açısı içerir.

Son olarak Sofistlerin misafirperverlik anlayışına bakılırsa, Sofist Antiphon ve Hippias’ın Hellen-barbar, yurttaş-*metoikos* gibi ayrımları reddettiği ve bu bakımdan bir anlamda *kozmopolitizmi* savundukları görülür (Ağaoğulları, 2015, s. 72, 76). Bunun Sofistlerin rölativist düşünce yapısının (Cevizci, 1999, s. 781) ve *metoikos* olmalarının bir sonucu olduğu söylenebilir. Ancak Sofist kozmopolitizmi⁸ “Homerik misafirperverlik” olarak da düşünmek doğru değildir. Sofist kozmopolitizm Homeros’un yaşadığı bağlamdan farklı bir bağlamda ortaya çıkmıştır ve içinde bulunduğu bağlama yani Hellen-barbar ayrımının ve *Polis* savunusunun güçlendiği maddî ve entelektüel bağlama bir eleştiridir. Bu bakımdan Homerik misafirperverlik nasıl zaman içinde dönüşüyor ve giderek etkisi azalıyor, Hellenik-*politik* misafirperverlik de bağlamsal değişime bağlı olarak dönüşmeye ve etkisini yitirmeye başlayacaktır. Sofist düşünce içinde bunun ilk örneklerini görmek mümkün olmuştur. Hellenistik dönem ve Stoa felsefesiyle ise bunun en gelişmiş örneklerini görmek mümkün olacaktır.

SONUÇ

Antik Yunan dünyasında misafirperverliği (*ksenia*) *oikostan* (aile, hane) başlayarak *polise*, *polisle* bireyler ve gruplar (tüccarlar, *etnik* topluluklar, sanatçılar, filozoflar) *polisle polis* arasındaki ilişkilere (diplomatik ilişkiler) kadar çeşitli boyutlarda ele almak mümkündür. Homeros’un metinleri dönemselliği itibarıyla başta olmak üzere, çeşitli metinlerde *kseniaya* referanslar verilir. Fakat Homeros’un yaşadığı ve eserlerinde konu aldığı dönemden itibaren Homerik *kseniyanın* kapsam, anlam ve söyleminin giderek daraldığı ve komplike bir nitelik kazandığı görülmektedir. Bunda Hellen-barbar ayrımının ortaya çıkması ve güçlenmesi, bu ayrımı destekleyen *polis-yasa* düzeninin gelişmesi, *metoikos* ve *polisler* arası ilişkinin önem kazanmasına bağlı olarak *proksenos* gibi kategorilerin oluşması etkili olmuştur. Artık “yabancı” ve “misafir” Homerik misafirperverlik anlayışında olduğu gibi aynı kişi (*ksenos*) değildir. “Yabancı”, düşman olarak anılan

⁸ Bu anlayışın Sofist düşünürlerin tümü tarafından savunulmadığını belirtmek gerekir. Örneğin Gorgias *panhellenizmi* savunur (Ağaoğulları, 2015, s. 72).

barbaros ve misafirlik süresi *Polis*'teki işlevine bağlı olan *metoikos*'tur aynı zamanda. *Barbaros* misafir değilken, *metoikos* ise koşullu misafirdir. Bu maddî dönüşüm entelektüel bağlama da yansır. Platon bunun uç örneklerini verirken bazı Sofist düşünürler eleştirel bir yaklaşımla *kozmpolit* olarak tanımlanabilecek bir misafirperverlik anlayışı benimserler.

Son söz olarak bu çalışmada ele alınan sorunsalın günümüzde de yansımalarının var olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Günümüzde hâlâ hâkim sistem olan ulus-devlet mekanizması hem etnik hem de dinsel-mezhepsel bir temel üzerine kurulmaları ve milliyetçi ideolojileri temel almaları nedeniyle son derece dar bir misafirperverlik anlayışını benimsemektedir. Aşırı milliyetçilikler, göçmen-mülteci sorunundaki “yabancı”yı “düşman”a dönüştürebilmektedir. Bu dışlayıcılığın bir ifadesi olan zenofobi (*xenophobia*) etimolojik olarak Antik Yunancaya dayanır; *ksenos* (yabancı) ve *phobos* (korku) kelimelerinin bileşiminden oluşur. Kavram “modern çağ”ın ürünü olmakla birlikte kökeni Antik Yunan dünyasındadır. Kavramın günümüzdeki varlığı da, daha “kozmpolit” bir yapıya sahip olan imparatorluk düzenin yerini daha dışlayıcı bir yapı olan ulus-devletlerin alması sonucunda ortaya çıkması nedeniyle, misafirperverlik anlayışında bir dönüşüme işaret etmektedir. Bu bakımdan misafirperverlik anlayışı açısından Antik Yunan dünyasının *polis* düzeniyle günümüzün ulus-devletleri arasında bir benzerlik kurulabilir.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, M. A. (1989). *Eski Yunan'da siyaset felsefesi*. Ankara: V. Yayınları.

Ağaoğulları, M. A. (Ed.). (2015). *Sokrates'ten Jakobenlere batı'da siyasal düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Aiskhülos (2010). *Agamemnon*. (Yılmaz Onay, Çev.). *Oresteia*: İçinde 9-70. İstanbul: Mitos Boyut Tiyatro Yayınları.

Anıl, Y. Ş. (2006). *Antik çağda demokrasinin doğuşu*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.

Aristophanes (1975). *Lysistrata*. (Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu, Çev.). *Barış oyunları*: İçinde 143-201. İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Cevzici, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Cluzeau, F. (2009). Homeros'ta ksenie kavramı. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 132, 13-20.

Cluzeau, F. (2011). Yunanlara özgü politik bir kurum: Proksenia. *Özsait armağanı: Mehmet ve Nesrin Özsait onuruna sunulan makaleler*: İçinde 97-107. İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.

Dürüşken, Ç. (2014). *Antikçağ felsefesi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Erhat, A. (1993). Önsöz. (Azra Erhat, A. Kadir, Çev.). *İlyada*: İçinde 9-72. İstanbul: Can Yayınları.

Euripides (1943). *Alkestis*. (A. Hamdi Tanpınar, Çev.). Ankara: Maarif Matbaası.

Euripides (1943). *Hekabe*. (Hamdi Varoğlu, Çev.). Ankara: Maarif Matbaası.

Gözlü, A. (2018). Eski Yunan karanlık çağında (M.Ö. XI-VII. yüzyıllar) sosyal gruplar ve siyasal yapı. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 16(3), 225-243.

Herodotos (2012). *Tarih*. (Müntekim Ökmen, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Hesiodos (2014). *İşler ve günler*. (Furkan Akderin, Çev.). *İşler ve günler-tanrıların doğuşu*: İçinde 13-53. İstanbul: Say Yayınları.

Homeros (1993). *İlyada*. (Azra Erhat, A. Kadir, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.

Homeros (2008). *Odyseia*. (Azra Erhat, A. Kadir, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.

İplikçioğlu, B. (2007). *Hellen ve Roma tarihinin anahatları*. İstanbul: İstanbul Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Kışlalı, A. T. (1984). Eski Yunan'da demokrasi ve demokratik düşünce. *Amme Hukuku Dergisi*, 17(1), 63-77.

Ksenophon (2014). *On binlerin dönüşü*. (Sinem Ceviz, Çev.). İstanbul: Parola Yayınları.

Küçükler, S. D. (2016). Doğuşundan Hellenistik döneme değin Hellen polis'inin kavramsal boyutları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35(60), 45-58.

Liddell, H. G. ve Scott, R. (1961). *A Greek - English lexicon*. Oxford: Oxford University Press.

Mansel, A. M. (1999). *Ege ve Yunan tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Martin, T. R. (2012). *Eski Yunan: Tarihöncesinden Helenistik çağa*. (Ümit Hüsrev Yolsal, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.

O'Gorman, K. D. (2008). The essence of hospitality from the texts of classical antiquity: The development of a hermeneutical helix to identify the origins and philosophy of the phenomenon of hospitality. PhD thesis, University of Strathclyde.

O'Gorman, K. D. (2005). Modern hospitality: Lessons from the past. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 12(2), 141-51.

Platon (2007). *Yasalar*. (Candan Şentuna, Saffet Babür, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Russell, B. (1994). *Batı felsefesi tarihi: İlkçağ*. (Muammer Sencer, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.

Skinner, Q. (2002). *The foundations of modern political thought: Volume one: The renaissance*. Cambridge: Cambridge University Press.

Şar, G. (2017). *Sofistik düşüncenin arka planı: Dissoi logoi üzerine yorumlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tekin, O. (1998). *Eski Yunan tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekin, O. (2008). *Eski Yunan ve Roma tarihine giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Thorburn, J. E. (2006). Hospitality. Nigel Wilson (Ed.). *Encyclopedia of ancient greece*: İçinde 370-2. Taylor and Francis Group.

Uslu, A. (2017). *Siyasal düşünceler tarihine giriş: Tarihyazımı, temel yaklaşımlar ve araştırma yöntemleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Williams, F. (1993). *Ege medeniyetleri tarihi*. (M. Kalaycıoğlu, Çev.). İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.

Wood, E. M. (2008). *Citizen to lords: A social history of western political thought from antiquity to the middle ages*. New York: Verso.